

Žemberová, Viera

Pět'krát pět' : o sebareflexii básníkův přítomnosti

In: *Česká a slovenská poezie: slovo a mlčení : kolektivní monografie*.
Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). Brno: Galium, 2015, pp.
[207]-213

ISBN 978-80-905336-8-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81586>

Access Date: 22. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Viera Žemberová (Prešov)

Päťkrát päť – o sebareflexii básnikov prítomnosti

Abstrakt

Literárny rozhovor s autorom umeleckého diela patrí medzi špecifické subžánre, ktoré komponenty literárnej vedy zapájajú a overujú pri poznaní konkrétnej autorskej dielne a pri výklade poetológie či literárnej estetiky, v tomto prípade básnického textu. Literárne rozhovory s piatimi slovenskými básnikmi z deväťdesiatych rokov minulého storočia, ktoré boli publikované prevažne v literárnych časopisoch, sa stali východiskom na poznanie, mapovanie a abstrahovanie univerzálnych črt a súčasne nadčasových hodnôt v modernej slovenskej poézii.

Kľúčové slová: literárny rozhovor; poézia; báseň; básnik

Abstract

Five Times Five – on Self-Reflection of the Poets of the Present Time

A literary interview with the author of a work of art belongs to the specific subgenres which are involved and verified via the components of literary science while exploring a specific author and interpreting poetology or literary aesthetics, in this case, texts of poems. Literary interviews with five Slovak poets of the 1990s, which were published mostly in literary journals, have become a basis for knowledge, mapping and abstracting of universal features and at the same time timeless values in modern Slovak poetry.

Key words: literary interview; poetry; poem; poet

*„Myslím si, že medzi úlohami umelca a vedca je veľa významných rozdielov.
Obe tieto polohy sú zaujímavé – dajú sa však spojiť?“¹*

Podnet a textové východisko,² z ktorého sa odvinie rekonštruovaný prístup k autonómnej osobnosti konkrétneho básnika, teda naznačí sa genéza tvorivej sebareflexie slovenských básnikov z odlišných vývinových pohybov v kultúre a v literatúre ako celku, zblížených v literárnom druhu, v nesúrodých generačných väzbách,

¹ SVENUNGSSON, Jan: *Umelec a písanie*. Bratislava: Slovart, 2013, s. 16.

² CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I. Kniha rozhovorov s osobnosťami (nielen) slovenského, (nielen) literárneho života, 1991 – 2001*. Pezinok: Renesans, 2014.

básnických a estetických poetikách, bude pôvodne prevažne časopisecky publikovaný³ rozhovor. Rozhovor má svoje spoločenské aj profesijné pozadie, keď sa prehladne aj iná, možná i pôvodná motivácia pri jeho vzniku, a svoju formu si spravidla nájde v dialógu⁴ dvoch blízkych, či profesiou zblížovaných jednotlivcov.⁵

Priblížené náčrty rozhovorov z knihy rozhovorov⁶ sa sústreďia na konkrétne osobnosti zo slovenského literárneho života, čím sa zvýrazní aj kontext, lebo pôjde o literárne rozhovory s tými, ktorí v objektívnych okolnostiach svojho spoločenského a tvorivého života vstupovali a formovali, s nerovnakým dosahom literárny život od druhej polovice minulého storočia v tom časovom „intervale“, ktorý obsiahli a dotvárali svojou poéziou a svojím nazeraním na život, seba aj sebe prísúdený kultúrny priestor. Do knihy rozhovorov včlenila autorka knihy rozhovorov s odstupom času od pôvodného časopiseckého zverejnenia rozhovoru/dialógu osobným výberom zvolenú subjektívnu alebo poetickú osobitosť básnika, prostredníctvom ktorej sa účinne zachytí postoj básnika k svojej autorskej tvorbe,⁷ k poézii, poznaniu a poznávaniu, teda to, čo možno obsiahnuť a vyjadriť azda iba slovom, pritom sa primerane sústreďila pozornosť na osobnostnú výbavu básnika. Napokon precízne sformulovanou otázkou, možno aj po časovom posune od prvého zverejnenia rozhovoru priblížiť sa a osvojiť si z rozhovorov a literárnych rozhovorov⁸ (s poslaním špecifického subžánru⁹), ako efektívne a iníciačne zapája literárna veda do svojich predmetov a do metódy práce s autorskou dielňou či s formami recepcie s autorským dielom osobnosť tvorcu.

³ Ibidem. Autorka uvádza časové reálie o zverejnených rozhovorov medzi roky 1991 – 2001, v *Bibliografickej poznámke* poskytuje spresnenie, s. 387 – 390.

⁴ ČERVENKA, Miroslav a kol.: *Na cestě se smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 999.

⁵ Stanislava Chrobáková Repar (1960) – dvojdomá autorka, kultúrna publicistka. Náčrt autorského portréту pripravil A. Halvoník do publikácie SEDLÁK, Imrich a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava: LIC, Martin: VMS 2009, v ktorom si všíma „intelektuálne založenú“ S. Chrobákovú-Repar ako priekopníčku „rodovo nestereotypného“ písania, s. 627.

⁶ Odkazujeme na podtitul publikácie CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I. Kniha rozhovorov s osobnosťami (nielen) slovenského, (nielen) literárneho života, 1991 – 2001*. Pezinok: Renesans, 2014.

⁷ SVENUNGSSON, Jan: *Umelec a písanie*. Bratislava: Slovart, 2013.

⁸ V tejto súvislosti má opodstatnenie aktualizovať viaceré žánre z pomedzia neumeleckej a umeleckej lektúry, medzi nimi predovšetkým zápisník, denník, korešpondenciu, poprípade (literárnokritickú či inak iniciovanú) autorskú výpoveď o tvorbe iného autora, ale predovšetkým žáner memoár.

⁹ Literárnovedne sú podnetné publikácie venované literárnym rozhovorom a prirodzene aj rozhovorom o umení, ktoré autorsky pripravuje *Luboš Jurík*, aj napriek tomu, že ich zaradenie sa dostalo do „publicistiky“ a medzi „iné“, *Rozhovory* (1975), *Nepokojné dialógy* (1983), *Rozhovory o literatúre* (1986), *Pražské rozhovory* (1987), dvojjazyčné vydanie *Americké dialógy* (1993), *Rozhovory po rokoch* (2011), *Dialógy s hviezdami literatúry* (2014).

„Výsadou osobných svedectiev je to, že dokážu verifikovať, prehľbovať, cez raster autorizovanej individuálnej skúsenosti analyzovať takzvané veľké, tradované, kolektívne naratívy.“¹⁰

Ako „osobné svedectvo“ obstoja rozhovory s Ivanom Štrpkom,¹¹ ktoré sa upáli na dejiny a tvorivé súvislosti Osamelých bežcov. Prvý rozhovor posunul Štrpka¹² z dialógu do výkladovej a argumentačnej polohy, ktorá naisto zaujme literárnu históriu. Východiskom v položenej otázke sa stali viaceré detaily, medzi nimi sa ocitli označenie skupiny, iniciácia na vyčlenenie sa z dobového literárneho pohybu a ako i to, „čo skrýva v sebe vaša osamelosť?“¹³ Literárne ambície básnickej trojice¹⁴ užitočne podporilo exponovanie a zdôvodňovanie tých skupinových, noetických a poetologických „podstát“, ktoré sa dostali do literárneho životopisu Osamelých bežcov a tie vymedzuje, popri mnohých ďalších, „analógia so životom“, teda „mnohovýznamovosť“, „širšie významové pole. Sieť“, „pohyb na vlastnú päť a vlastnou silou“, ale aj rešpektovanie morálky i emócií a jedinečnosti tvorivého subjektu, preto „na dejinné škatulkovanie sme vždy boli hákliví“,¹⁵ aby sa v rozhovore stalo pointou konštatovanie, „vzrušovala nás šanca, aby každý človek mohol naplno a na vlastné triko prežívať svoj vlastný život a hlavne aby mohol žiť v prítomnosti.“¹⁶ Štrpkove vyjadrenia v mene trojice prijali v prvom rozhovore formu sumujúcich téz, ktoré reagovali na prácu s jazykom, ujasňovanie si „témy“ a motívov, vyrovnávali sa s „vnímaním“ lyrickej reči a s „komunikáciou“ s básnickým artefaktom, kam sa včlenili vyjadrenia dotýkajúce sa mlčania, ticha aj nemoty, aby až gnómicky rekapitulovali skupinový dostredivý jav: „Báseň je pre nás neopakovateľná akcia. Je tým, nie o tom.“¹⁷ Naisto sa Štrpkovo sústredené vyjadrovanie ku genéze, zámerom, poetológii, k básni a k interpretačným, odborným i čitateľským, zážitkovým operáciám s jej intelektuálnou iniciáciou uchovalo v autenticite inštrumentária literárneho a kultúrneho javu Osamelí bežci. Štrpkova poetologická reflexia latente napojená na vklad Osamelých bežcov do pamäti modernej slovenskej lyriky

¹⁰ ŠRANK, Jaroslav: *Monológ na úvod*. In: CHROBÁKOVÁ REPAR, S.: *Existenciálny I*. Pezinok: Renaissance, 2014, s. 11.

¹¹ CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I*, 2014: *Osamelý bežec v sieti. Rozhovor s Ivanom Štrpkom*. Dotyky 1992, s. 33 – 39; *Problém generácie. Rozhovor s Ivanom Štrpkom*. Dotyky, 1992, s. 41 – 47.

¹² Ivan Štrpka (1944).

¹³ Vyňaté z úvodnej otázky S. Chrobákovkej Repar: c. d., 2014, s. 33.

¹⁴ KASARDA, Martin: *Osamelí bežci. Správy z ľudského vnútra*. Levice: K. K. Bagala, Vydavateľstvo L. C. A., 1998.

¹⁵ CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I*, 2014: *Osamelý bežec v sieti. Rozhovor s Ivanom Štrpkom*. Publikovaný v časopise Dotyky v roku 1992, s. 35.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, s. 36.

nekončí ani pre neho v čase a priestore, zotrúva napriek neodvolateľným zmenám v osobnostnom, estetickom a noetickom skelete básnickej trojice vo verifikovateľnom spoločenskom a kultúrnom čase. Literárny život a hodnoty rámcujúce literatúru a lyriku od sedemdesiatych rokov obsahol druhý rozhovor *Problém generácie*.

„Perspektívy sa menia s pribúdajúcim vekom.“¹⁸

Za rozvinutie skupinového a generačného podložia Osamelých bežcov, ako ho v dvoch rozhovoroch rekonštruoval I. Štrpka, možno označiť komorný, zvnútornený, ale predovšetkým senzibilný prístup k všetkému, čo sa v otázke dotýka poézie, jeho tvorby, jazyka a reči básnického textu, ale aj dôsledkov po zatlačení osobnosti tvorcu spoločenskou mocou na inú, ako literárnu koľaj, čo prináša rozhovor s Ivanom Laučíkom *Žiť sa tu dá iba tajne*.¹⁹ Laučíkovo oslovenie má vyhranene kultúrny a občiansky priestor na vyjadrovanie postojov básnika, ale po otázke „čo si myslíš, Ivan, o štatúte spisovateľa v našej spoločnosti?“ nasleduje tento výsledok: „Nemal som nijaký, okrem svojho vnútorného. Mal by byť aj nejaký iný? Stačil by normálny štatút občana. Podobá sa na »ľudské práva«“²⁰, a to si ešte pripomenie Vladimíra Holana a jeho slová – presvedčenie, podľa ktorého sa sloboda naplno rozvinie v „dobrovoľnej chudobe“, čo Laučík vo vzťahu k svojmu životu doplnil o existenciálne „prežívanie“, do ktorého prijal, popri reáliách denného jestvovania aj svoje „písanie“.²¹

„Nechcem veci komplikovať, ale poviem rovno, že neviem, čo je to poézia, podobne ako netuším, čo je to umenie.“²²

Premeny básnika Erika Grocha²³ majú naisto podnet v premenách človeka Erika Grocha. Na počiatku to bude a zostáva veľmi náročný proces, ktorý vyhráňuje nielen jeho pôsobenie v kultúrnom priestore mimo generácie, mimo skupinového pohybu, poskytuje mu osobitosť ako intelektuálny predpoklad na poznávanie „všetkého“ a vo „všetkých“ súvislostiach i prepojeniach. V deväťdesiatych

¹⁸ SVENUNGSSON, Jan: *Umelec a písanie*. Bratislava: Slovat, 2013, s. 16.

¹⁹ CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I.*, 2014: *Žiť sa tu dá iba tajne. Rozhovor s Ivanom Laučíkom*, publikovaný bol v časopise Romboid v roku 1999, s. 187 – 190. Ivan Laučík (1944 – 2004).

²⁰ Ibidem, s. 189.

²¹ Ibidem, s. 189 – 190.

²² CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I.*, 2014: *Vtesnať svoj život do povinností detského katechizmu. Rozhovor s Erikom J. Grochom*, publikovaný v časopise Romboid v roku 1998, s. 173 – 178.

²³ Erik Jakub Groch (1957).

rokoch knižnými vydaniaми svojich textov očakával od ich vykladačov výpovede o žánrových napätiach podmienených formou jeho básne, veď nekonvenčne až prenikavo obnovil senzualne uchopenie metafory, dostredivé upnutie sa subjektu básne na seba a zvnútornené reflexie všetkého, čo sa deje pod hladinou dennej existencie. V rozhovore sa venuje téme pravda, pripomína „pravdy spásne“,²⁴ ale nasmeruje vzťahy od pravdy aj k svojmu „rezultátu“, a to preto, lebo „došli sme tak ďaleko, že väčšmi než samotnej pravdy sa desíme jej prostoty“.²⁵ Vyjadrenia smerujúce k obnaženiu komorného osobného chápania a výkladu pravdy odvíjajú v Grochovej odpovedi ďalšie pojmy, ktoré nejakým dotykom pre neho súvisia s pravdou, sú nimi chaos, hriech, emócia, hodnota, strach, ale aj gýč, zvažovanie o sprítomňovaní pocitov odvíjaných od surrealizmu alebo postmoderny. Filozofovanie samotárskeho a voči sebe náročného básnika sa v Grochovom koncepte života a smrti, užitočnosti a vyprázdnenosti, poznania aj tajomstva dotýkajú ako univerzálnej istoty toho, čo označuje za obsah aj formu entity ľudskej bytosti, jej pocitov a poznania slobody a nachádza ich aj vo svojskom zrkadlovom klame, ktorý uložil do termínu i názvu „Bratsestra“.

„Každý autor musí tušiť smer, musí mať základnú myšlienku a víziu, dokonca aj vtedy, keď spočiatku nevie, kde hľadať cestu, ktorá ho tým smerom povedie.“²⁶

V Slovenskom rozhlase v roku 1995 odvysielali rozhovor Stanislavy Chrobákovkej Repar s básnikom Štefanom Strážayom. Autorka publikácie *Existenciálny I.* ho označila za jedného z „najlepších“ slovenských básnikov, azda aj preto ju zaujímalo, ako zhodnocuje svoju prítomnosť a svoju tvorbu v aktuálnom literárnom živote.²⁷ Strážay sa v odpovedi rozhodol uvažovať o „estetickej kvalite“ básnického textu a svoju stratégiu básne a básnického stavu navodil paradoxným prímerom, „ja som sa vlastne nikdy v živote necítil byť básnikom, ani teraz by som to o sebe netvrdil“.²⁸ Poézia vo svojej žánrovej, motivickej a estetickej rovine, vo svojej otvorenej komunikačnej výzve pozýva svojho tvorca do závažného epicentra výziev, významov, ideových stretov, ktoré reflektujú intelektuálne alebo estetické iniciácie na

²⁴ CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I.*, 2014: *Vtlesnať svoj život do povinností detského katechizmu. Rozhovor s Erikom J. Grochom*: odkazuje na Marcela Strýka, na invenčnú osobnosť z prostredia neoficiálnej kultúry minulého storočia, s. 173.

²⁵ *Ibidem*, s. 175.

²⁶ SVENUNGSSON, Jan: *Umelec a písanie*. Bratislava: Sloart, 2013, s. 17.

²⁷ CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I.*, 2014, s. 147 – 152: *Ide, samozrejme, o odtiene... Rozhovor s básnikom Štefanom Strážayom*, odvysielaný v Slovenskom rozhlase v roku 1995.

²⁸ CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I.*, 2014: *Ide, samozrejme, odtiene... Rozhovor s básnikom Štefanom Strážayom*, s. 151.

lyrické zobrazenie podnetov z neliterárneho prostredia do poetickej transformácie toho, s čím komorne i zosobnene žije, koná a rozhoduje predovšetkým ako básnik. Filozofujúce príklony básnika Strážay sa zblížujú s epickými náčrtmi a formálne ich kondenzuje do tvarov, ktoré sa stávajú výzvou na žánrové vymedzenie toho, s čím sa vyrovnáva literatúra, ale aj on v povedomí osobnej literárnej kultúry, „... nové básničky vznikajú nielen zo života, ale aj z iných básničiek...“²⁹ Dostredivé zobrazovanie motívov, kondenzovanie epického podnetu do metafory lyrického výrazu primáli aj jeho, aby sa zaujímal o možnosti výrazu a vedome rešpektoval lexiku a jazyk svojej básne tak, aby ich prostredníctvom vybudoval vlastnú básnickú reč a prirodzene, bez gest a pátosu, uchránil autenticitu svojho básnického slova i poetického ja.

„Umelec má ambíciu ovplyvňovať ľudí, vzbudzovať v nich zvedavosť, inšpirovať ich, ukazovať smer, pomáhať im vidieť veci určitým spôsobom, kritizovať a analyzovať život a spoločnosť.“³⁰

Autorka³¹ publikácie *Existenciálny I.* má vo svojej literárnej biografii básnické knihy, ale v literárnych rozhovoroch si ponechala svoje blížnenctvo s poéziou iba v otázkach, ktorými nevnucovala, skôr naznačovala, podnecovala básnikov, ku ktorým má, ak sa dielňa uzavrela, mala profesijný alebo osobný vzťah. Otázka v role pozvania na rozhovor, v ktorom sa pozornosť sústreďuje na odpoveď, naznačila, že jej formulovanie problému smeruje k osobnosti tvorcu, raz k stratégii básnika, inokedy k noetike subjektu, pritom tie druhé podnety v otázkach „na telo“ prevažujú. Ambícia poetky Stanislavy Chrobákovej nesmerovala k obrane básne, ani k ochrane básnika, sústredila sa na to, čo s básnikom raz môže zaniknúť v čase a naisto by to i on chýbali v budúcnosti pri rozličných približovaniach sa k umeniu lyriky a k jedinečnej osobitosti básnikovej tvorby.

Autenticita básne podporuje jedinečnosť básnika, o ktorom sa spravidla dozvedáme len zovšeobecňujúce informácie a oficiálnosti obsiahnuté v učebnicovom dosahu na poznanie lyriky či jej tvorcu, ale rozhovor, ako ho utvárajú osobne motivované otázky poetky v role kultúrnej publicistky, sa sústredili na človeka, na tvorcu žijúceho, mysliaceho, experimentujúceho „za básňou“. Výpovede o sebe, generácii, o problémoch i pamäti osobnej či spoločenskej naznačujú, že slovenský básnik neopúšťa svoju básňu a dôveruje svojej skúsenosti tým, že sa jej nevzdáva v čase, nevzdáva sa jej v nie raz náročných osobných dejinách a má v úcte seba, no

²⁹ Ibidem, s. 149.

³⁰ SVENUNGSSON, Jan: *Umelec a písanie*. Bratislava: Slovart, 2013, s. 17.

³¹ CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I.*, 2014, *Stretnutie viacerých časov*, s. 379 – 386.

s pokorou uvažuje o všetkom, čím by dokázal prosto odpovedať na otázku (všetkých) otázok: kto je básnik, som vôbec ten, koho označujú za básnika, prečo mi je poézia ďalším svetom v mojej prítomnosti?

Literatúra

ČERVENKA, Miroslav a kol.: *Na cestě se smyslu. Poetika literárního díla 20. století.*

Praha: Torst, 2005.

CHROBÁKOVÁ REPAR, Stanislava: *Existenciálny I. Kniha rozhovorov s osobnosťami (nielen) slovenského, (nielen) literárneho života, 1991 – 2001.* Autor úvodného slova Jaroslav Šrank. Pezinok: Renesans, 2014.

PLUTKO, Pavol: *Autor umeleckého diela.* Nitra: Pedagogická fakulta, 1992.

SVENUNGSSON, Jan: *Umelec a písanie.* Prel. M. Herbst. Bratislava: Slovart, 2013.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistických a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

17. novembra 1, o8o 78 Prešov – Slovensko

viera.zemberova@ff.unipo.sk